ОГІЄНКО ІННА ВІТАЛІЇВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-2919-5513

УДК 346.1:[001.89:378.046-021.68]
DOI 10.37772/2518-1718-2024-2(46)-22

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ[1]

Стаття присвячена дослідженню основних проблем молодих вчених та правового забезпечення захисту їх прав в дослідницьких інфраструктурах в Україні та Європі. Структуровано вже існуючі засоби і методи захисту і підтримки молодих вчених в нашій державі і здійснено порівняння з тими заходами підтримки, які успішно застосовуються в країнах Європи. Вказано, що постійне фінансування науки на недостатньому рівні тільки поглиблює кризові явища і призводить до подальших втрат висококваліфікованих наукових кадрів і майже унеможливлює відновлення на достатньому рівні кадрового резерву за рахунок залучення молоді, оскільки перспективна наукова молодь змушена або постійно шукати шляхи вирішення своїх соціально-побутових проблем замість здійснення наукових досліджень, або взагалі змушені залишити науку і перейти в більш прибуткові сфери економічної діяльності чи емігрувати до інших країн.

Зроблено висновки, що заходи захисту молодих вчених, які вже існують в країні при забезпеченні достатнього рівня фінансування частково мали б вплинути на попередження процесу плинності наукових кадрів, але через постійне недофінансування, недостатню системність і упорядкування постає питання їх ефективності. Зазначено, що досвід європейських країн дозволяє зробити висновок, що існує певна варіативність засобів, за допомогою яких є можливості стимулювання молоді присвятити свою професійну діяльність науці. Запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем серед яких вказано на необхідність розробки комплексних програм заходів, що включатимуть в себе стимулюючі і заохочувальні заходи організаційного, фінансового, правового, соціального характеру, метою яких має стати мінімізація втрат вже існуючого кадрового потенціалу української науки, і пропозиція певних конкурентних переваг для залучення молодих науковців і дослідників.

Ключові слова: євроінтеграція, дослідницька інфраструктура, молоді вчені, наука, правове забезпечення.

Постановка проблеми. Виклики останніх років, з якими безпосередньо стикнулась наша держава і наслідки яких будуть гостро відчуватися ще не один рік дає всі підстави стверджувати про нагальну необхідність трансформації підходів держави до наукової діяльності і її основи – наукових кадрів. Наша держава потребує розробки якісних стратегій і планів відновлення країни після війни, а залучення молодих науковців повинно стати стратегічним ресурсом розвитку і відновлення нашої країни. Зі свого боку, держава має продемонструвати свою зацікавленість в залученні молоді до наукової спільноти, розуміння значущості наукових досягнень для економічного розвитку та забезпечення національної безпеки держави. Постійне фінансування науки на недостатньому рівні призводить лише до втрат висококваліфікованих наукових кадрів і неможливості відновлення на достатньому рівні кадрового резерву за рахунок залучення молоді.

Мета статті полягає в дослідженні правового забезпечення захисту прав молодих вчених в дослідницьких інфраструктурах і спрямована на поглиблення розуміння проблеми і вироблення рекомендацій для покращення захисту прав і розробки способів стимулювання наукових кадрів з метою вирішення проблем відтоку наукових кадрів як закордон, так і в інші сфери діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань підтримки наукових працівників, проблем відтоку наукових кадрів, гідної оплати праці науковців в своїх наукових працях звертались значна кількість науковців. Останнім часом дану проблематику висвітлювали: Н. Вапнярчук, О. Ярошенко [1], О. Головащенко О. [2] та ін.

[1] Статтю підготовлено в межах фундаментальної теми «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури», № 0121U113768, 2024 р.

 © Огієнко І. В., 2024

Виклад основного матеріалу. Молоді вчені є найбільш вразливою категорією наукових кадрів, оскільки, з одного боку, мають менше досвіду і досягнень в науковій роботі порівняно зі старшими колегами та більш низький соціальний статус, а з іншого – стикаються з фінансовими проблемами, починаючи з недостатнього фінансування досліджень до недостатнього рівня оплати праці. Тому саме від підтримки і захисту з боку держави часто залежить чи продовжить свої наукові пошуки молодий дослідник в нашій країні чи змінить сферу діяльності на більш фінансово привабливу або виїде закордон, де продовжить будувати свою наукову кар'єру.

Молодим вченим, відповідно до законодавства України, є вчений віком до 35 років включно, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років включно, який має науковий ступінь доктора наук [3].

Тобто необхідно відповідати одночасно двом ознакам: певному віку та наявності визначеного рівня вищої освіти чи наукового ступеня.

У більшості європейських країн термін «молоді вчені» стосується осіб на початку їхньої постдокторської кар'єри, фактично це означає осіб у віці від 25 до 35, іноді 40 років. Ці люди (іноді їх називають «постдоками») продовжують кар'єру в університетах, дослідницьких інфраструктурах, державних установах та промисловості [4].

В Україні питаннями, пов'язаними з молодими вченими опікується консультативно – дорадчий орган Рада молодих вчених при Міністерстві освіти та науки, яка свою місію визначає як забезпечення прав та інтересів молодих учених та створення можливостей [5], а також Ради молодих вчених, які утворені при Національній академії наук, національних галузевих академіям наук, наукових центрах, закладах вищої освіти вищим навчальним закладам та наукових установах [6].

Серед основних завдань Ради молодих вчених визначає сприяння взаємодії між органами виконавчої влади та молодими вченими; підготовка пропозицій щодо створення правових і соціально-економічних умов для залучення молодих вчених до роботи в різних галузях науки, стимулювання професійної діяльності молодих вчених, сприяння підвищенню їх професійного рівня і реалізації їх творчої та професійної активності; сприяння залученню молодих вчених до участі у конкурсах наукових робіт, формуванню колективів молодих вчених для виконання перспективних наукових проектів; підтримка молодих вчених у проведенні ними науково-організаційних, наукових та освітніх заходів; сприяння розвитку і вдосконаленню наукової сфери України та її інтеграції до світового та Європейського дослідницького простору [7].

В нашій державі сформована і діє система заходів державної підтримки молодих вчених, які умовно можна класифікувати за наступними ознаками:

Заходи фінансової підтримки: до даної групи належать виплата стипендій, в тому числі і стипендій Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, надання і фінансування ґрантів, премій тощо.

Заходи професійної підтримки, до яких можна віднести створення рад молодих вчених, проведення різних конкурсів, таких як Всеукраїнський конкурс «Молодий вчений року», конкурсів наукових робіт створення офісу підтримки вченого та його регіональних осередків, заснування проєкту «Школа ментора».

Заходи соціальної підтримки, де головною проблемою вже тривалий час є питання забезпечення науковців, в тому числі і молодих, житлом, яку тривалий час намагаються вирішити у різні способи, але через постійний брак фінансування всі заходи не носять системний характер і ця проблема так і залишається не вирішеною.

Якщо порівняти проблеми, з якими стикаються молоді вчені в Україні та в країнах Європи, то частково вони співпадають, бо серед основних проблем молоді дослідники в Європі зазначали питання працевлаштування, особливо на постійні посади, оскільки відсутність стабільних і передбачуваних кар'єрних перспектив може мати дестимулюючий вплив на молодих дослідників і часто молоді дослідники були особливо вразливими до скорочення персоналу внаслідок зменшення фінансування наукових досліджень або скорочення компанії, умови оплати праці також мали велике значення, так менше двох третин (63%) «постдоків» в опитуванні ESF/Nature визнали свої умови відповідними або навіть приблизно відповідними, крім цього заробітна плата молодих дослідників вагомо відрізняється між європейськими країнами, також серед проблем визначались відсутність особистого визнання, погану організацію роботи та нечіткі перспективи просування по службі [4]. За результатами даної доповіді було розроблено ряд заходів щодо покращення становища молодих вчених в країнах Європи і на сьогодні існує ряд навчальних мереж, які фінансують підготовку молодих вчених. Так, схема Інноваційної навчальної мережі MSCA (ITN), яка діяла в рамках програми «Горизонт 2020» тепер називається Докторська мережа MSCA (DN) в рамках програми «Горизонт Європа» і через ці навчальні мережі європейського рівня, здійснюється фінансування підготовки докторів філософії через міжнародні мережі академічних та неакадемічних установ. Завдання цих мереж - підготовка нового покоління креативних, підприємливих та іннова-

ційних дослідників. Після навчання дослідники повинні отримати ступінь доктора наук, а також володіти навичками, необхідними для проактивної роботи і комунікації в різних дисциплінах, секторах і національних кордонах. Проєкти DN забезпечують навчання дослідників і навичкам, які можна передавати, як на рівні окремих дослідників, так і на рівні мережі [7].

Окрім стандартних докторських мереж, було запроваджено стимули для просування двох специфічних типів докторських ступенів: індустріальні докторантури, які готують кандидатів на здобуття ступеня доктора філософії, що бажають розвинути свої навички та вийти за межі академічного середовища, зокрема, у промисловість та бізнес та спільні докторантури, що забезпечують високоінтегрований тип міжнародної, міжгалузевої та міждисциплінарної співпраці у підготовці докторів філософії, що призводить до отримання спільного докторського ступеня або декількох докторських ступенів, які присуджуються установами-учасниками.

З метою підтримки кар'єри дослідників та сприяння досягненню високих результатів у науковій діяльності працює програма постдокторських стипендій, яка орієнтована на дослідників, які мають ступінь доктора філософії і бажають здійснювати свою дослідницьку діяльність за кордоном, здобувати нові навички та розвивати свою кар'єру, до них відносяться європейські постдокторські стипендії (для дослідників, які переїжджають в межах Європи або приїжджають до Європи з іншої частини світу для продовження своєї наукової кар'єри) та глобальні постдокторські стипендії (для фінансування мобільності дослідників за межами Європи) [8].

Європейський дослідницький центр (ERC), створений Європейським Союзом у 2007 році, є провідною європейською організацією, що фінансує саме наукові дослідження по всій Європі, для молодих науковців пропонуються отримання стартового гранту ERC.

Заслуговує на увагу і ініціатива Європейської комісії EURAXESS, що спрямована на підтримку міжнародних наукових співробітників, включаючи молодих вчених, мережа якої налічує 43 європейські країни та 9 світових центрів. EURAXESS інформує про різноманітні можливості для науковців у Європі, включаючи програми менторства та навчання, окремо треба зазначити ініціативу ERA4Ukraine, яка має на меті підтримати дослідників України, надавши їм огляд усіх існуючих заходів на європейському та національному рівнях [9].

Висновки. Ситуація в країні, триваюче повномасштабне вторгнення з боку російської федерації, втрати освітньої і дослідницької інфраструктури, брак коштів і перерозподіл наявних на фінансування першочергових військових потреб все це призводить до поглиблення кризових явищ і в науковій сфері. Збереження наукового потенціалу країни має стати однією з пріоритетних цілей держави, оскільки за відсутності достатнього рівня фінансування всі вже існуючі заходи захисту прав молодих науковців залишатимуться без практичної реалізації, особливо під час війни. Необхідно забезпечити такий рівень фінансового стимулювання науковців, який би забезпечував гідний рівень життя інтелектуальної еліти країни і спонукав їх до наукової діяльності, а не до пошуку способів додаткового заробітку. Підтримуємо пропозицією Н. Вапнярчук та О. Ярошенка щодо необхідності розробки Концепції впровадження критеріїв гідної праці у науковій сфері, яка б сприяла вдосконаленню чинного законодавства, яке регулює працю науковців [1]. Частково вже існуючи заходи при достатньому фінансуванні могли би вплинути на попередження процесу плинності наукових кадрів, але вони є недостатніми і часто не системними, особливо враховуючи амбітні ідеї з повоєнної розбудови країни та необхідність підтримки і розвитку інновацій та науково-технологічного потенціалу держави.

Досвід європейських країн дозволяє зробити висновок, що існує певна варіативність засобів, за допомогою яких є можливості стимулювання молоді присвятити свою професійну діяльність науці. Серед інших, основну роль як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу відіграють засоби фінансового стимулювання. Питання збереження кадрового наукового потенціалу, яке за часів незалежності України завжди стояло досить гостро, під час повномасштабного вторгнення набуло ще більшої актуальності і потребує розробки комплексних заходів, що включатимуть стимулюючі заходи організаційного, фінансового, правового, соціального характеру, які, по-перше, мінімізують втрати вже існуючого кадрового потенціалу української науки, а по-друге, зможуть запропонувати конкурентні переваги для залучення молодих науковців і дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М. Гідні умови праці для науковців – один із пріоритетних напрямків державної політики у сфері науки. *Право та інновації.* 2022. № 2 (38). С. 42–48. DOI 10.37772/2518-1718-2022-2(38)-5.
2. Головащенко О. С. Проблема забезпечення довгострокової стійкості дослідницьких інфраструктур в умовах сьогодення. *Право та інновації.* 2023. № 3 (43). С. 26–30.

3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
4. Young scientists in Europe. Report Committee on Culture, Science and Education Doc. 9185 29 August 2001. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9459&lang=EN. [in Ukrainian].
5. Рада молодих вчених при Міністерстві освіти та науки. URL: https://ysc.in.ua/pro-nas/.
6. Типове положення про раду молодих вчених при органах виконавчої влади Постанова Кабінету Міністрів України №822 від 16.11.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2016-%D0%BF#Text.
7. Research and Innovation Service. URL https://ris.leeds.ac.uk/eu-funding/eu-funding-opportunities/horizon-europe/marie-curie-doctoral-networks/. [in Ukrainian].
8. Marie Sklodowska-Curie Actions. URL: https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/actions/doctoral-networks. [in Ukrainian].
9. European research council. URL: https://erc.europa.eu/apply-grant/starting-grant. [in Ukrainian].
10. EURAXESS. URL: https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Yaroshenko O., Vapnyarchuk N. (2022). Dignified working conditions for scientists – one of the priority directions of state policy in the field of science. *Law and Innovations,* 2(38), 42-48. [in Ukrainian].
2. Holovashchenko O. (2023). The problem of ensuring the long – term sustainability of research infrastructures in today`s conditions. *Law and Innovations,* 3(43), 26-30. [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Scientific and Scientific-Technical Activities (2015, November 26). № 848-VIII. Retrieved frm: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/conv#n230 [in Ukrainian].
4. Young scientists in Europe. Report Committee on Culture, Science and Education Doc. 9185 29 August 2001. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9459&lang=EN. [in English].
5. Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science. Retrieved from: https://ysc.in.ua/pro-nas/ [in Ukrainian].
6. Model Regulations on the Council of Young Scientists (2016, November 16). №. 822. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/822-2016-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
7. Research and Innovation Service. URL https://ris.leeds.ac.uk/eu-funding/eu-funding-opportunities/horizon-europe/marie-curie-doctoral-networks/. [in English].
8. Marie Sklodowska-Curie Actions. Retrieved from: https://marie-sklodowska-curie-actions.ec.europa.eu/actions/doctoral-networks. [in English].
9. European research council. Retrieved from: https://erc.europa.eu/apply-grant/starting-grant. [in in English].
10. EURAXESS. Retrieved from: https://euraxess.ec.europa.eu/ukraine. [in English].

OGIYENKO INNA

PhD in Law, Senior Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF YOUNG SCIENTISTS IN THE CONTEXT OF INTEGRATION DEVELOPMENT OF UKRAINE

Problem setting. The challenges of recent years, which our country has directly faced and the consequences of which will be acutely felt for years to come, give every reason to believe that there is an urgent need to transform the state's approaches to scientific activity and its foundation - scientific personnel. Our state needs to develop high-quality strategies and plans for the country's recovery after the war, and the involvement of young scientists should become a strategic resource for the development and recovery of our country. For its part, the state should demonstrate its interest in attracting young people to the scientific community, understanding the importance of scientific achievements for economic development and ensuring national security. Constantly underfunding science only leads to the loss of highly qualified scientific personnel and the inability to restore the talent pool at a sufficient level by attracting young people.

Purpose of the research is to research of legal support for the protection of the rights of young scientists in research infrastructures and aims to deepen understanding of the problem and develop recommendations for improving the protec-

tion of rights and developing ways to stimulate scientific personnel in order to address the problems of outflow of scientific personnel both abroad and in other areas of activity.

Analysis of resent researches and publications. A significant number of scholars have addressed the issues of support for researchers, the problems of the outflow of scientific personnel, and decent remuneration for researchers in their scientific works. Recently, these issues have been covered by N. Vapnyarchuk, O. Holovashchenko, S. Yaroshenko and others.

Article's main body. The article is devoted to the study of the main problems of young scientists and legal support for the protection of their rights in research infrastructures in Ukraine and Europe. The author structures the existing means and methods of protection and support of young scientists in our country and compares them with the support measures successfully applied in European countries.

In our country, a system of state support measures for young scientists has been formed and is in place, which can be conditionally classified according to the following criteria:

Financial support measures: this group includes the payment of scholarships, the provision and financing of grants, awards, etc.

Professional support measures, which include the creation of councils of young scientists, holding various competitions, such as the All-Ukrainian competition "Young Scientist of the Year", competitions of scientific papers, the creation of a support office for scientists and their regional centers, and the establishment of the "Mentor School" project.

Social support measures, where the main problem for a long time has been the issue of providing scientists, including young ones, with housing, which has long been addressed in various ways, but due to the constant lack of funding, all measures are not systematic and this problem remains unsolved.

If we compare the problems faced by young scientists in Ukraine and in European countries, they partially coincide, because among the main problems young researchers in Europe also mentioned employment, especially in permanent positions, as the lack of stable and predictable career prospects can have a discouraging effect on young researchers and often young researchers were particularly vulnerable to staff reductions due to reduced research funding or company downsizing, and the conditions of remuneration were also of great importance.

It is concluded that the measures to protect young scientists which already exist in the country, provided that they are sufficiently funded, should partially prevent the process of scientific personnel turnover, but due to constant underfunding, lack of systematicity and orderliness, the question of their effectiveness arises. It is noted that the experience of European countries allows us to conclude that there is a certain variation in the means by which there are opportunities to encourage young people to devote their professional activities to science. The author suggests ways to solve the existing problems, among which the need to develop comprehensive programs of measures that will include incentives and encouraging measures of an organizational, financial, legal, and social nature, the purpose of which should be to minimize the loss of the existing human resources of Ukrainian science and to offer certain competitive advantages to attract young scientists and researchers.

Conclusions and prospects for the development. The situation in the country, the ongoing full-scale invasion by the russian federation, the loss of educational and research infrastructure, the lack of funds and the redistribution of available funds to finance priority military needs all lead to a deepening of the crisis in the scientific sphere. Preserving the country's scientific potential should become one of the state's priority goals, since in the absence of sufficient funding, all existing measures to protect the rights of young scientists will remain unimplemented, especially during the war. Some of the existing measures, if sufficiently funded, could help prevent the turnover of scientific personnel, but they are insufficient, especially given the ambitious ideas for post-war development of the country and the need to support and develop innovations and the scientific and technological potential of the state.

The experience of European countries allows us to conclude that there is a certain variation in the means by which young people can be encouraged to devote their professional activities to science. Among other things, financial incentives play a major role both in Ukraine and in the European Union. The issue of preserving the scientific personnel potential, which has always been quite acute during Ukraine's independence, has become even more urgent during the full-scale invasion and requires the development of comprehensive measures that will include incentives of an organizational, financial, legal, and social nature that, first, minimize the loss of the existing human resources of Ukrainian science, and, second, will be able to offer competitive advantages for attracting young scientists and researchers.

Key words: eurointegration, research infrastructure, young scientists, science, legal support.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Огієнко І. В. Нормативно-правове забезпечення захисту прав молодих вчених в умовах інтеграційного розвитку України. *Право та інновації.* 2024. № 2 (46). С. 144–148.